

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ:
ПИТАННЯ ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE: THE QUESTIONS
OF CONCEPTUAL-CATEGORICAL ENSURING**

Корновенко С.В.,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Статтю присвячено вивченню проблемних питань сучасного поняттєво-категоріального забезпечення інтелектуальної власності в Україні. Проаналізовано новітні підходи вчених до розуміння таких понять, як «інтелектуальна власність», «промислова власність», «право інтелектуальної власності». Особливу увагу автором приділено співвідношенню понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності».

Ключові слова: інтелектуальна власність, промислова власність, право інтелектуальної власності.

Статья посвящена изучению проблемных вопросов современного понятийно-категориального обеспечения интеллектуальной собственности в Украине. Проанализированы новейшие подходы ученых к толкованию таких понятий, как «интеллектуальная собственность», «промышленная собственность», «право интеллектуальной собственности». Особое внимание автором уделено соотношению понятий «интеллектуальная собственность» и «право интеллектуальной собственности».

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, промышленная собственность, право интеллектуальной собственности.

This article is devoted to the study of issues of contemporary conceptual-categorical of intellectual property in Ukraine. Scientists analyzed the latest approaches to the understanding of concepts such as «intellectual property», «industrial property» and «intellectual property». Particular attention is paid to the author of the relationship between the concepts of «intellectual property» and «intellectual property».

Key words: intellectual property, industrial property, intellectual property law.

Постановка проблеми. Історія людської цивілізації – це результат розвитку свідомої творчої інтелектуальної діяльності людей. Об'єктивно роль і значення не лише інтелектуальної творчої праці людей, а й результатів такої діяльності зросли за сучасних умов глобалізації, трансформації індустріального суспільства у суспільство інноваційного розвитку, реального формування нососфери Землі, про яку в XIX ст. писав В. Вернадський.

У такий спосіб актуалізується важлива науково-практична проблема – правове регулювання у сфері інтелектуальної власності. Природно, що така ситуація на порядок денний ставить принципові питання. З-поміж них важливим, на нашу думку, є формування розвинутого поняттєво-категоріального апарату.

Стан дослідження. У цьому напрямі, як підтверджує аналіз спеціальної наукової літератури [2; 5; 13; 17], є серйозні здобутки та напрацювання. Проте, незважаючи на певні успіхи в цій справі, вважаємо за доцільне звернути увагу на так звані «вузькі місця», усунення яких, на нашу думку, сприятиме покращенню формування розвинутого поняттєво-категоріального апарату. Автор статті ставить за мету висвітлити основні, на його думку, актуальні питання, пов'язані з поняттєво-категоріальним забезпеченням у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потрібно відзначити те, що в сучасній навчально-науковій літературі з інтелектуальної власності відсутнє однозначне визначення поняття «інтелектуальна власність». Так, Генеральний директор Всесвітньої організації інтелектуальної власності і Генеральний секретар Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин Каміл Ідріс стверджує, що «інтелектуальна власність – це термін, що описує ідеї, винаходи, технології, твори мистецтва й музики, а також літератури, які є нематеріальними при їхньому створенні, але потім стають цінностями в матеріальній формі, як і кожний інший продукт... інтелектуальна власність є комерційним застосуванням творчої думки для розв'язання технічного або художнього завдання. Вона не є продуктом сама по собі, а являє собою особливу ідею, що стоїть за цим продуктом, або спосіб, яким ця ідея виражена, або ж відмітний характер того, як цей продукт названий або описаний» [1, с. 8].

В. Базилевич вважає, що «інтелектуальна власність як результат розумової творчої діяльності є багатоаспектною, складною категорією, яка привертає все більшу увагу науковців за умов гуманізації та соціалізації економічного розвитку провідних держав світу» [2, с. 113].

Учені Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України вважають, що інтелектуальна власність «виражає відносини між конкретними суб'єктами суспільних відносин: творцями інтелектуальної продукції, певними колективами розумової праці та підприємствами, установами, організаціями з приводу присвоєння, володіння, розпорядження та користування результатом роботи мозку (інтелекту) індивідуума у сфері наукової, інноваційної та виробничої діяльності» [3, с. 15, 31].

І. Мікульонок, визначаючи поняття інтелектуальної власності, вважає, що «у широкому розумінні інтелектуальна власність означає закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в науковій, лі-

тературній, художній і промисловій сферах» [4, с. 5]. С. Гордієнко, проаналізувавши значне коло наукової літератури та першоджерел, під інтелектуальною власністю пропонує розуміти «матеріалізовані чи нематеріальні нові знання, які належать юридичній чи фізичній особі» [5, с. 65].

Перелік трактувань поняття «інтелектуальна власність» не обмежується наведеним вище, його можна продовжувати до безкінечності. У кожній монографії або навчальному посібнику автор/автори подають власне тією чи іншою мірою обґрунтоване визначення поняття «інтелектуальна власність». На перший погляд, у такій ситуації немає нічого поганого, адже саме поняття «інтелектуальна власність» настільки багатогранне, що його складно вкласти у межі «прокрустового ложа» – одного визначення. Такий стан справ міг би мати місце за умови, що законодавець чітко зафіксував поняття «інтелектуальна власність» у нормативно-правовій базі. Однак в Україні цього немає. Чинний Цивільний кодекс України не подає визначення поняття «інтелектуальна власність». Він фіксує поняття «право інтелектуальної власності» [6, с. 147].

Подібною є ситуація з поняттям «промислова власність» [7; 8, с. 163; 9, с. 20], тобто безпосереднє визначення «промислової власності» відсутнє. Цей термін або визначають через об'єкти, або отожднюють з поняттям «право промислової власності». Його визначення, як і у випадку з поняттям «інтелектуальна власність», відсутнє на законодавчому рівні. Така нечіткість визначення переліку об'єктів права промислової власності, визначених Паризькою конвенцією, спричинила неоднозначне їх формулювання і на національному рівні. Так, відповідно до наказу Державного департаменту інтелектуальної власності від 6 грудня 2004 р. «Про запровадження нової системи номерів заявок на об'єкти права промислової власності» до об'єктів промислової власності віднесено винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, знаки для товарів і послуг, зазначення походження товару [10]. Якщо зіставити об'єкти промислової власності, передбачені цим документом, із тими, про які йдеться в методичних рекомендаціях з визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності, затверджених наказом Державного патентного відомства України від 26 серпня 1998 р., то по побачимо, що в наказі від 6 грудня 2004 р. не фігурують раціоналізаторські пропозиції, зафіксовані методичними рекомендаціями [11].

Крім того, існує плуралізм думок і стосовно об'єктів промислової власності [12, с. 108; 13, с. 161; 14, с. 38-39]. На нашу думку, це зумовлено тим, що «промислова власність» у контексті Паризької конвенції розуміється в широкому сенсі й поширюється не тільки на промисловість і торгівлю, а й на сільськогосподарське виробництво й добувну промисловість, всі продукти промислового або природного походження.

Отже, чисельність визначень понять «інтелектуальна власність», «промислова власність», неузгодженість щодо об'єктів промислової власності значно ускладнюють сутнісне розуміння цих явищ, створюють перешкоди в застосуванні термінів на практиці. Фактично ставиться знак рівності між хоча і схожими, але неподі-

бними поняттями «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності», «промислова власність» та «право промислової власності» тощо.

Плюралізм думок науковців щодо сутності поняття «інтелектуальна власність» детермінував точку зору, відповідно до якої немає достатньо підстав застосовувати поняття «інтелектуальна власність», неможливо регламентувати в межах власності відносини щодо створення, охорони та використання результатів інтелектуальної діяльності. Така позиція відображена у напрацюваннях А. Венгерова, В. Дозорцева, О. Городова, В. Жукова, І. Зеніна, Г. Смирнова [15-20], О. Святоцького, В. Литвина, С. Довгого та інших фахівців. Своє бачення вони обґрунтовують тим, що права власності на матеріальні об'єкти та права на результати інтелектуальної творчої діяльності – різні. Адже результати інтелектуальної творчої діяльності – не матеріальні, а духовні блага. У зв'язку з цим, зауважує, зокрема, О. Городов, «права на об'єкти творчої діяльності не можуть бути точно описані класичною тріадою повноважень, що є змістом речового права власності» [17, с. 3]. Є. Суханов, поділяючи думки своїх колег, вважає, що застосування терміну «інтелектуальна власність» щодо продуктів інтелектуальної творчої діяльності та порівняння до них засобів індивідуалізації – «результат недорозуміння» [21, с. 94].

У такому контексті В. Дозорцев рекомендує застосовувати такі поняття, як «виключні права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації», «інтелектуальне право» [22, с. 56] замість поняття «інтелектуальна власність». Свою пропозицію дослідник обґрунтував тим, що «інтелектуальна власність» відображає лише спільність політичних та економічних функцій цієї категорії з відповідними функціями права власності на нематеріальні речі, однак юридична термінологія представляє собою лише літературний образ, жодного мірою не відображає реальний правовий зміст» [23, сс. 234-235].

Натомість Л. Гальперін та Л. Михайлова, В. Рассудовський [24-25], Д. Боброва, О. Підпригора, О. Дзера та інші знавці інтелектуальної власності вважають, що термін «інтелектуальна власність» чітко відображає зміст цього поняття, котре можливо виразити через тріаду права власності: володіння – розпорядження – користування. Наприклад, Л. Гальперін та Л. Михайлова зауважили, що «власнику інтелектуального продукту належать право володіння, розпорядження, користування» [24, с. 40]. У цьому вони були солідарні з П. Розенбергом, який, досліджуючи у 1970-х-1980-х роках патентне право США, стверджував, що під «інтелектуальною власністю» слід розуміти специфічні нематеріальні об'єкти права власності, що потребують особливого регулювання [26, с. 42]. Д. Боброва, О. Підпригора, О. Дзера розглядають права на результати інтелектуальної діяльності як право власності. Так, О. Підпригора є активним прихильником пропрістарної концепції інтелектуальної власності. Дослідниця інститут інтелектуальної власності трактує як сукупність правових норм, що регулюють право інтелектуальної власності на результати творчої діяльності особистості [27, с. 63]. На її переконання, «інтелектуальна власність» «набула, так би мовити, прав громадянства в усьому світі», визнана вона і в Україні [28, с. 9].

Своєрідну альтернативу вищенаведеним двом підходам представляє позиція М. Богуславського, О. Сергєєва, С. Чернишевої та їхніх колег. Так, М. Богуславський

загалом визнає поняття «інтелектуальна власність», не заперечує проти його вживання в науковому обігу. Водночас він звертає увагу на те, що воно «має збірне та умовне значення. Конкретне регулювання відносин, що виникають у зв'язку зі створенням, використанням та охороною творів науки, літератури, мистецтва та інших результатів інтелектуальної діяльності, у більшості країн світу відбувається не законодавством про власність, а патентним законодавством, законами про авторське право, про товарні знаки» [29, с. 255].

На думку С. Чернишевої, не можна ототожнювати виключні права автора та інтелектуальну власність. Водночас варто наголосити на тому, що право інтелектуальної власності є виключним [30].

О. Сергєєв, розмірковуючи над питанням права інтелектуальної власності, зауважив, що «живучість терміну «інтелектуальна власність», попри всю його неточність, краще за все доводить вдалість такої назви для сукупності виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, що виникає в їх творців та правоволодільців» [31, с. 4].

Таким чином, у сучасній правовій науці чітко окреслилося три основні підходи щодо доречності/недоречності, доцільності/недоцільності вживання в науковому обігу понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». Прихильники першого наполягають на недоречності та недоцільності вживання поняття «інтелектуальна власність», другого – на тому, що вживання поняття «інтелектуальна власність» є вмотивованим, третього – вважають за необхідне, вживаючи поняття «інтелектуальна власність», уточнювати його природу. Таким чином, є достатньо підстав констатувати, що в науковому обігу «право інтелектуальної власності» та «інтелектуальну власність» розглядаються лише з позиції права, юриспруденції. У зв'язку з цим ускладнене чітке розмежування зазначених понять.

Не заперечуючи загалом проти такої методологічної основи, дозволимо собі запропонувати власне бачення ситуації, що склалася з вживанням у науковому обігу понять «інтелектуальна власність», «право інтелектуальної власності». Ми вважаємо за доцільне та за доречне вживання обох понять. На наше глибоке переконавання, вони співвідносяться між собою як загальне та конкретне. «Інтелектуальна власність – планетарне явище соціокультурного характеру, властиве високоорганізованій індивідуальності, що є результатом її інтелектуальної творчої діяльності». «Право інтелектуальної власності» – це юридична форма існування інтелектуальної власності як планетарного явища соціокультурного характеру, властивого високоорганізованій індивідуальності, що є результатом її інтелектуальної творчої діяльності.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що, на нашу думку, необхідно вжити заходи, спрямовані на гармонізацію ситуації з поняттєво-категоріальним забезпеченням у сфері інтелектуальної власності. З-поміж таких заходів можливим, на наш погляд, видається проведення наукової дискусії за участю фахівців у сфері інтелектуальної власності для узгодження найбільш прийняттого визначення понять «інтелектуальна власність», «промислова власність» тощо. Вирішення окресленої нами проблеми дозволить інтелектуальній власності отримати новий статус – зі специфічної категорії наукових знань трансформуватися у самостійну галузь знань; з інституту цивільного права – у самостійну галузь права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Камілі Ідріс Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання / Ідріс Камілі. – К.: Укрпатент, 2006. – 372 с.
2. Базилевич В. Інтелектуальна власність / В. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
3. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: галузеві аспекти / Кол. авторів: О.П. Орлюк, О.Д. Святоцький, Т.С. Демченко, В.М. Крижна, О.О. Стефан та інші. – К., 2006. – 416 с.
4. Мікульонюк І. Основи інтелектуальної власності / І. Мікульонюк. – К., 2008. – 232 с.

5. Гордієнко С. Пізнання сфери захисту інтелектуальної власності в Україні: методологічні проблеми / С. Гордієнко. – К., 2008. – 140 с.
6. Цивільний кодекс України. – Х., 2008. – 424 с.
7. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-zakon)
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – т. 5: П – С., 2003. – 736 с.
9. Кузнецов М. Патентознавство та авторське право / М. Кузнецов. – К.: Кондор, 2009. – 446 с.
10. Наказ Державного департаменту інтелектуальної власності від 6 грудня 2004 р. «Про запровадження нової системи номерів заявок на об'єкти права промислової власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdip.gov.ua/ua/2484>
11. Методичні рекомендації з визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності, затверджені наказом Державного патентного відомства України від 26 серпня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.10333.0>.
12. цит. за Крайнев П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю [Текст] / П. Крайнев. – К.: Ін Юре, 2004. – 448 с.
13. Харченко В. Порушення права інтелектуальної власності на комерційне найменування: проблеми визначення та кримінально-правової кваліфікації / В. Харченко // Кримський юридичний вісник. – 2009. – Вип. 2 (6). – С. 161-173.
14. Черевко Г. Інтелектуальна власність / Г. Черевко. – К.: Знання, 2008. – 412 с.
15. Венгеров А. Правовой узел современности / А. Венгеров // Общественная наука и современность. – 1992. – № 4. – С. 23-33.
16. Дозорцев В. На рынке идей / В. Дозорцев // Закон. – 1993. – № 4. – С. 38-41.
17. Городов О. «Собственность» и «интеллектуальная собственность» / О. Городов // Интеллектуальная собственность. – 1994. – № 9 – 10. – С. 3-9.
18. Жуков В. Гражданское законодательство и институт интеллектуальной собственности / В. Жуков // Вопросы изобретательства. – 1998. – № 8. – С. 9-14.
19. Зенин И. Рынок и право интеллектуальной собственности в СССР / И. Зенин // Вопросы изобретательства. – 1991. – № 3. – С. 21-25.
20. Смирнов Г. Тесно под одной крышей / Г. Смирнов // Вопросы изобретательства. – 1991. – № 1. – С. 45-48.
21. Суханов Е. Объекты права собственности / Е. Суханов // Закон. – 1995. – № 4. – С. 94-98.
22. Дозорцев В. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации: Сборник статей / В. Дозорцев. – М., 2003. – 416 с.
23. Дозорцев В. Принципиальные черты права собственности в Гражданском кодексе России. Проблемы. Теория. Практика / В. Дозорцев. – М., 1998. – 480 с.
24. Гальперин Л. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа / Л. Гальперин, Л. Михайлова // Советское государство и право. – 1991. – № 12. – С. 37-42.
25. Рассудовский В. Проблемы правового регулирования инновационной деятельности в условиях рыночной экономики / В. Рассудовский // Государство и право. – 1994. – №3. – С. 60-69.
26. Розенберг П. Основы патентного права США / П. Розенберг. – М., 1979. – 462 с.
27. Підпригора О. Проблеми кодифікації законодавства про інтелектуальну власність / О. Підпригора // Українське право. – 1997. число 1. – С. 61-80.
28. Підпригора О. Законодавство України про інтелектуальну власність / О. Підпригора. – Х.: Фірма «Консум», 1997. – 192 с.
29. Богуславский М. Международное частное право / М. Богуславский. – М., 2000. – 341 с.
30. Чернышева С. Формирование правовой доктрины об интеллектуальной собственности в условиях становления рыночных отношений в России / С. Чернышева // Интеллектуальная собственность: современные правовые проблемы: проблемно-тематический сборник / Отв. ред. С. Чернышева. – М., 1998. – С. 8-31.
31. Сергеев А. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. Сергеев. – М., 1996. – 704 с.